

MUTHOS'TAN PROTREPTİKOS'A GEÇİŞ: ARİSTOTELESCİ BİR ÇAĞRI From *Mythos* to *Protrepticus*: An Aristotelian Exhortation

Erman KAR*

ÖZET

Felsefe birden fazla yol ve yöntem ile tanımlanabilir. Ancak onun işlevsel olarak yapısına en uygun tanım *muthos'tan logos'a geçiş* ifadesi üzerinden verilmektedir. Bu ifade dünyayı tanımlama ve anlamlandırma yeni ve farklı bir yola geçişi de kısaca özetlemektedir. Bu kavramsal ikiliğin ifade ettiği geçiş, *muthosun* dinsel olana vurgu yapmasının yanında *logosun* akılsallığı temsil ediyor olmasıdır. Felsefenin, dolayısıyla bu rasyonel faaliyetin temelinde merak olduğunu *aporia* kavramı ile ifade eden Aristoteles için bu geçiş bir çağrıya dönüşür ve *Protreptikos* adlı yapıtını, felsefe yapmaya bir çağrı üzerine kurular. Aristoteles bu süreci *Metafizik* yapıtında bilgisiz veya merak içinde olmayan insanı zincire vurulmuş insan olarak tanımlayarak ifade eder. Merak içinde olan insan zincirlerinden kurtulmuştur ve merak duygusunun temelinde bu duyguya eşlik eden *aporialar*, çıkmaz veya güçlükler mevcuttur. Sözü edilen süreç Aristoteles tarafından merak duygusuna eşlik eden *aporia*'ların belli bir hal alması veya çıkar bir yol (*diaporia*)'a ulaşması haline evrilerek devam eder. Böylelikle doğası gereği bilmek isteyen insanın merak duygusu ve bu duyguya eşlik eden *aporia*'lar ile başlattığı bu süreç diyakletğin belli bir formunu almış olur. Bu çalışmanın amacı felsefenin işlevsel tanımlamalarından birisi olan *muthos'tan logos'a geçişi* Aristotelesçi bir analiz üzerinden sunmaktır. Bu bakımdan ilk olarak Aristoteles felsefesinde *muthos* ve *logos* kavramlarının yansımaları, *Metafizik* adlı yapıtında *aporia* kavramı üzerinden analiz edilecektir. Bununla birlikte *logos*, Aristoteles'in felsefe yapmaya çağrısı olan *Protreptikos* adlı yapıtı üzerinden serimlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Muthos, Logos, Aporia, Diaporia.

ABSTRACT

Philosophy is defined in more than one way and by using one of several methods. However, the definition most suitable for its functional structure is given through the expression of *mythos to logos*. This expression also briefly summarizes the transition to a new and different way of describing and making sense of the world. The transition that this conceptual duality expresses is that the myth's emphasis on the religious and the *logos* represents rationality. This transition can be translated as a call for Aristotle, who expresses that curiosity is the basis of philosophy and therefore this rational activity with the concept of *aporia*, and he constructs his work called *Protrepticus* on an exhortation to philosophy. Aristotle expresses this process in his *Metaphysics* by defining a person who is ignorant or incurious as a person in chains. Curious people are freed from their shackles, and on the basis of their sense of wonder, there are *aporiai* which are difficulties accompanying this emotion. The aforementioned process continues by evolving into a certain state of aporias accompanying the sense of curiosity by Aristotle or reaching a way out (*diaporia*). Thus, this process, initiated by the person who wants to know by nature, with the sense of curiosity and the aporias accompanying this feeling, takes a certain form of dialectic. The aim of this study is to present from *mythos* to *logos*, which is one of the functional definitions of philosophy, through an Aristotelian analysis. In this respect, firstly, the reflections of the concepts of *myth* and *logos* in Aristotle's philosophy will be analyzed through the concept of *aporia* in his *Metaphysics*. In addition, *logos* will be revealed through Aristotle's work called *Protrepticus*, which is a call to philosophy.

Key Words: Aristotle, Myth, Logos, Aporia, Diaporia.

* Öğr. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, ermarkar@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6013-7805.

"Felsefe yapmak ya mükemmel yaşamın kendisidir ya da sadece bir husus belirtmek istenirse, ruhu en kısa yoldan oraya götürür."
Aristoteles, 2003, s. 43

Giriş: Muthos'tan Logos'a Geçiş

Bir kavramı tanımlamak birden fazla yola başvurarak yapılabilir. Özellikle felsefe gibi çok yönlü ve birçok disiplin ile bağlantılı bir kavram söz konusu olduğunda onu birden fazla yola başvurarak tanımlama gereksinimi ortaya çıkar. Bir kavramı birden fazla yol ile tanımlamak, o kavramın anlaşılmasını kolaylaştırdığı kadar anlamın birden fazla yöne giderek anlaşılmasının güçleşmesine de sebebiyet verebilir. Felsefe etimolojik, işlevsel veya diğer disiplinler ile bağlantısına bakılarak tanımlanmaktadır. Onun işlevsel tanımlamalarından birisi de *muthos'tan logos'a* geçiş ifadesi ile verilir. Felsefe tarihçilerinin günümüzde de hala üzerinde sıklıkla durdukları bir mesele olarak felsefenin başlangıç noktasının Yunan Medeniyeti olarak gösterilmesi de bu tanımlamaya paralel olarak verilen bir ifadedir. Felsefi bilginin neliği ve işlevini, mitolojik öğelerden arındırılarak sunulması ve kendinde ve kendisi için istenen bir şey olarak felsefenin tanımlanması *muthos'tan logos'a* geçiş tanımlaması ile birlikte anılır. Bu anılma aynı zamanda sözünü ettiğimiz değişim ve dönüşümün bir Yunan mucizesi ile olup olmadığı problemini de beraberinde getirir. Bu çalışma söz konusu işlevsel tanımlamanın, *muthos'tan logos'a* geçiş ifadesinin, Aristotelesçi bir yorumlamasını hedeflemektedir. Bu bakımdan ilk olarak Aristotelesçi düşüncede *muthos* ve *logos* arasındaki farklar ele alınacaktır. Bu fark veya geçişin tanımlaması veya değerlendirilmesi, Aristoteles'in *Metafizik* adlı yapıtında ele aldığı *aporia* kavramı ve bu kavramın felsefi düşüncenin sistematik olarak gerçekleşmesindeki rolü ve önemi üzerinden yapılacaktır.

Bilim ve felsefe tesadüfi olmayan bir şekilde, altıncı yüzyılda Yunanistan'da ortaya çıkmıştır. Gerçekliğe ve evrene karşı yeni bir tutumun sonucu olarak, mitolojik ve dini açıklamalar yerine rasyonel açıklamalar aramak felsefeyi ortaya çıkarmıştır. Bu olgu, *muthos'tan logos'a* geçiş olarak tanımlanır. Bu tanımlama herhangi bir olayın, özellikle doğa olaylarının, mitolojik açıklamalar yerine aklın nihai çağrısıyla değişmesi olarak ifade edilir (Villermea, 2001, s. 2). Tanrıların kararlarına veya kararsızlıklarına bağlı olarak açıklanamayan doğa olayları rasyonel düşünce tarafından açıklanır ve anlaşılır hale gelmeye başlar. Çünkü Presokratikler'in temel düşüncesi de doğaya dair olayları ancak ve ancak doğal yollarla, doğanın kendisine deney, gözlem ve bunlarla elde edilen verilerin rasyonel sonuçlarla irdelenmesine dayanır. Doğa olayları keyfi bir iradenin yönlendirmesi ile değil, akılsal bir düzene göre ortaya çıkar ve sebepleri de aynı akılsal ilkenin yöntemleri ile açıklanmalıdır. Dolayısıyla aklın görevi de bu doğa yasalarını keşfetmek ve onları analiz etmektir. İşte evreni dinsel öykülerden hareketle anlamak yerine onu rasyonel ilkeler doğrultusunda akılsal ilkelerle açıklama çabası *muthos'tan logos'a* geçiş olarak tanımlanır. "Yunan bilgi kavramının kökleri de bu geçişe veya bu iki kavram arasındaki ayrıma dayanır. Mitolojik açıklamalara veya bu açıklamalardan hareketle daha az temellendirilmiş görüşlere karşı Yunanlılar, *gerektendirilmiş doğru bilgi'nin peşine düşerler*" (Villermea, 2001, s. 3).

Aristoteles *muthos* ve *logos* arasında, her ikisinin de temelinde merak ve hayret duygusunun olduğunu vurgulayan bir yakınlık olduğunu belirtir. Mit-sever olarak ifade ettiği söylene sevenlerin de bir anlamda filozof sayıldığını çünkü hem felsefenin hem de mitin hayretten doğduğunu üzerinde durmaktadır (Aristoteles, 1996, 982b10). Bu sebeple *muthostan logosa* geçişin Aristotelesçi yorumlaması ilk olarak bu ortaklık üzerinden irdelenmelidir. Bu gereklilik söz konusu mucizenin en basit bir ifade ile abartı olduğu ve *logosta muthosu*, *muthosta logosu* barındıran unsurlar olduğu yorumlaması üzerine temellendirilecektir. Çünkü Hesiodos ve Homeros'un döneminden Pre-Sokratik filozofların dönemine yapılan geçiş *muthostan logosa* geçiş olarak ifade edilir (Jaeger, 2011, s. 26). Dolayısıyla felsefi incelemenin ilkelerinin belirlenmesinde ve felsefenin işlevinin ne olduğu sorununa bir yanıt olarak ozanların mitolojik öğeler üzerine kurguladıkları evren

öğretisinden Thales ve Milet okulu ile yeni ve bir öncekinden farklı yeni öğretinin ortaya çıktığı düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır. Hesiodos'un *Theogonisi*'ni kısa bir zaman sonra ortaya çıkacak olan felsefenin hazırlık safhalarından biri olarak görmemek için hiçbir sebep yoktur. Dolayısıyla muthos'tan logos'a geçiş olarak ifade edilen durum *kökten* bir değişime karşılık gelmemektedir. Hesiodos'un dünya görüşünde büyük filozofların bilhassa dikkatlerini yöneltmekten hoşlandıkları belli noktalar vardır (Jaeger, 2011, s. 27). Söz gelimi 'evrenin temelinde ne vardır?' sorusunun peşine düşmek bu noktalardan birisi olarak gösterilebilir. Bu soruya verilen yanıt ve evreni incelemeye dair ele alınan yöntemler farklılık gösterse dahi, sorunun temelinde var olan merak duygusu ortakır.

Bu üzerinde durulan *kökten* değişim aslında gerçeği anlama ve açıklamaya dair bir öncekinden farklı bir tavır alınması olarak özetlenebilir. Kelime anlamları bakımından ele aldığımızda *muthos*, nesiller arasında sözlü bir biçimde aktarılan herhangi bir bilimsel kanıtı ihtiyaç duymaksızın temel ilkesini ve geçerliliğini toplumsal yapıdan alan bu yüzden de üzerinde akıl yürütmeye pek uygun olmayan söylenceleri ifade eder. *Logos* ise özellikle söz konusu işlevsel tanımlamada aklın etkinliğini, rasyonaliteyi ifade etmesiyle birlikte birden fazla anlama sahiptir. *Logos* dilimize doğrudan çevrilmesi mümkün olmayan bir kavramdır. Bunun temel nedeni *logos* kavramının birden fazla anlama karşılık geliyor olmasıdır. Bir yandan *logos* tanım, akıl yetisi gibi anlamlara sahipken, diğer yandan konuşma, açıklama gibi anlamları söz konusudur. Bütün bunların yanında *logos* ölçü, oran gibi anlamlara da gelir. İngilizce *reason* (akıl, gerekçe, sebep vs.) kelimesi, Latince *ratio* kelimesinden türemiştir. Bu kavramında temelinde oran, ölçü ve hesaplama anlamlarına gelen *logos*'a dayanır (Villermea, 2001, s. 4). Ancak bütün bu anlamlarıyla birlikte çalışmanın temel meselesi olan geçişi ifade etmesi bakımından *logos*; akılsal etkinlik, problemleri akla veya rasyonel ilkelere dayanarak açıklama durumu olarak tanımlanır. "Logos terimi doğrudan aklın etkinliğini, rasyonaliteyi ve son olarak da akıl yürütmeyi ve akıl yürütmeye temel oluşturan kanıt üzerine yükselmeyi ifade eder" (Erkızan & Çüçen, 2013, s. 31).

Kısacası *logos*, *akılla temellendirilmiş söz olarak tanımlanır*. Doğaya dair sorgulamanın yine doğal fenomenler üzerinden yapılması gerektiğini ifade eden *muthos*tan *logosa* geçiş ifadesinde akılsal yöntemlere başvurarak sadece doğanın ilkelerinde doğal problemlerin çözülme eğilimini ifade eder. Bütün bu tanımlamalara bakıldığında felsefe tarihçilerinin bu işlevsel tanımın iki zıt kavramsal temel üzerine oturtulduğu iddiası veya yaklaşımı da yanlışlanabilir. Zira Aristoteles'in de mitsel olana hem eleştirel hem de *logos* karşısında, söz konusu karşıtlık üzerinden ele alındığında, daha olumlu bir tavır sergilediği söylenebilir.

Philomythos ve Philosophos

Aristoteles felsefe ve *muthos* arasında bir ortaklık kurar. Bu ortaklık Metafizik'in bir bölümünde şöyle ifade edilir: "Söylence dostu da bir biçimde filozoftur, nitekim söylence hayretten çıkar" (Aristoteles, 1996, 982b10). Ancak bu ortaklık ile birlikte felsefe, mitolojik bir öykünmeden ya da evren öğretisinden farklı bir noktada konumlanır. Aristoteles'e göre felsefe ilk ilke ve nedenlerin araştırılmasıdır (Aristoteles, 1996, 1026a30). Nitekim yapmış olduğu bilim sınıflamasında İlk Felsefe (*prote philosophia*) ilk ilkenin ve nedenlerin incelenmesinden sorumlu bir disiplin olarak bilimlerin en yücesi ve en kıymetlisidir. Onu diğer bilimlerden, özellikle aynı sınıfta olduğu fizik ve matematikten olan farkı, dolayısıyla önceliği Aristoteles tarafından şöyle ifade edilir:

İlk Bilim'in konusu, aynı zamanda maddeden bağımsız ve hareketsiz olan varlıklardır. Şimdi, bütün ilk nedenler, zorunlu olarak ezeli- ebedidirler. Özellikle de onlar içinde hareketsiz ve maddeden bağımsız olanlarının böyle olmaları gerekir. Çünkü onlar tanrısal şeyler içinde duyularımız tarafından algılananların nedenleridirler. O halde üç teoretik bilimin olması gerekir:

Matematik, Fizik ve bizim teoloji diye adlandıracağımız bilim. Çünkü eğer tanrısal olan, herhangi bir yerde varsa, onun bu hareketsiz ve (maddeden) bağımsız varlıklarında var olacağı açıktır. En yüce bilimin de konu olarak en yüce cinse sahip olması gerekir. Böylece eğer teoretik bilimler en çok aranması gereken bilimlere, Teoloji de en çok arzu edilmesi gereken teoretik bir bilimdir (Aristoteles, 1996, 1026a15-20).

Aristoteles'in sözünü ettiği önceliğin nedeni aslında bu bilimlerin inceleme alanı, konusu ya da nesnesi olan varlık türleriyle de ilişkilidir. İlk nedenler, ilk felsefenin temel meselesi ya da konusu olarak diğer varlık türlerinden bilgi, zaman ve tanım bakımından önce gelirler. İlk ilkeler, *ousiai* ya da tözün sorgulanması İlk Felsefe tarafından yapılır ve bu araştırma nesnelere ilişkin bilinmesi, diğer şeylerin ya da nedenlerin bilinmesi için önem arz eder. Çünkü her bakımdan, özellikle tanım ve zaman bakımından töz diğer şeylerden önce gelir. İlk diğer kategorilerden hiçbiri bağımsız olarak var olamaz; oysa töz, bağımsız olarak var olabilir. Töz, tanım bakımından da ilktir; her varlığın tanımında, onun tözünün tanımı zorunlu olarak içerilmiş bulunur (Aristoteles, 1996, 1028a35). Kısacası filozof ilk olarak tözün ne olduğunu sorgular, ilk nedenleri bilmek ister ve onun peşine düşer. Filozof nedenleri merak eden ve etrafında çevrili olan olaylar dizisine hayretle yaklaşır onların ilk ilkelerini ortaya çıkarmayı amaçlayan, bilgiyi kendi için ve kendinde arzulayan ve isteyendir. Ancak merak eden ve hayretle evrene yönelen sadece *philosophos* değildir. Mitsever ya da *philomithos* da Aristoteles'e göre filozof sayılabilir.

Yani en başta da altı çizilen felsefenin işlevsel tanımlamasının *muthos* tarafında doğaya ve evrene dair yapılan bu inceleme, yine ve yeniden ilk ilkelerin neliği üzerinden yapılmış ve hatta temelinde ortak bir merak duygusunu barındırır olabilir. Ancak yine de söyleneceği üzere merak ve hayret duygusu taşıyan kişinin etkinliği felsefi bir etkinlikten ayrılır. Çünkü doğaya dair yapılan bu araştırma Aristoteles'e göre el yordamıyla yapılmıştır, mitseverin duyduğu ve sahip olduğu merak duygusu daha naif kalmıştır. Çünkü doğa karşısında duyulan hayret bazı anlatılar ile kurgulanmıştır. Bu kurgusal öğretilerin sistemli bir biçimlendirmeye ihtiyaç duydukları aşikardır. Felsefi incelemenin öncesinde doğayı incelemeye ve anlamaya kalkışmak yani ilk ilkelerin veya nedenlerin ne olduğunu sorgulamak, zihni mitolojik hikayeler veya söylencelerle yatıştırmak onu oyalamaktan başka bir anlama gelmemektedir.

Öte yandan İnsanın evren üzerinde yerini ve anlamını idrak edebilmesinin ilk yolunun bu yöntem ile açıldığı da inkâr edilemez. Yani evreni zihninde anlamlı kılmak, ona bir tanım yüklemek ve kendisi evrensel bütünlüğün bir parçası haline getirmek için duyduğu merakı belli bir yolla yatıştırma çabası da evrene yönelik incelemeye dahildir denilebilir. O halde kavramsal ve mantık ilkeleri ile evreni anlamının birdenbire olmadığı, *muthos*'un buna zemin hazırlayan bir düşünce sistemi olarak kabul edilebileceği gerçeği ile karşı karşıyayız. Ancak bu merak ve hayretin ortaya çıkardığı etkinlik felsefi bir etkinlikle bir ve aynı değildir. Çünkü felsefi etkinlik Aristoteles tarafından bilimlerin en temelidir ve bu hayret duygusunun ortaya çıkardığı soruların ilk ilkelere dayanması bakımından da en kıymetli olanıdır. Her bilim ve bilimsel etkinliğin veya evreni sorgulamanın, evrene yönelmenin temelinde hayret duygusu olsa dahi, felsefi etkinlik unlar arasında en önem arz eden disiplin olarak tanımlanır. "Sonra bilimler arasında en kesin olanlar, ilk ilkelerle en çok uğraşanlardır. Çünkü daha az ilke içeren bilimler, ilave ilkeler içeren bilimlerden, örneğin aritmetik, geometriden daha kesindirler. Sonra bir bilim ne ölçüde nedenleri araştırıyorsa o ölçüde öğreticidir. Çünkü öğretmek, her şeyin nedenlerini söylemektir" (Aristoteles, 1996, 98a15).

Tam da bu sebepten dolayı *muthos*'tan *logos*'a geçiş tanımı ile felsefenin başladığını iddia etmek en basit tabiri ile anlamsız bir abartı olarak değerlendirilir. *Logos*'un tanımı itibarıyla de felsefi bir adımın öncesinde Yunan medeniyetinin dilsiz, sözsüz *logossuz* olduğu ve bu geçişin mucizevi bir geçiş olduğu iddiası da

anlamını yitirir.¹ Böylesi bir ayırımın keskin ve doğrudan bir adım olmadığı gerçeği Thales ve diğer filozofların kendi öğretilerinde hala mitolojik ifadeler yer vermelerinde de gözlenebilir. Kısacası bu geçişin mucizevi bir geçiş olarak ifade edilmesi tarihi bir yanlışlık olarak değerlendirilir. Örneğin ilk felsefi spekülasyonların mitolojiden kaynaklandığını iddia eden Eliade, sistemli düşünme olarak tanımlanan *logosa* geçişin ya da felsefi yöntemin kozmogonilerin başlattığı ya da sözünü ettiği evrenin temel ilkesinin neliği meselesini aydınlatma çabası olduğunu söyler. (Özgöçer, 2019, s. 17). O halde ilk filozofların bu geçişteki en belirgin katkısının, *arkhe* nedir sorusuna getirmiş oldukları yanıtlardan ziyade bu meseleyi ele alış tarzları olmuştur diyebiliriz. Mitlere dost olan kişilerin de bir anlamda filozoflar olduğunu söyleyen Aristoteles, hayret duygusunun daha çok felsefe yapmaya yönlendirmesi gerektiğini savunur. Bununla ilgili meselenin üzerinde çok durmayan Aristoteles mitlere yönelik meselelerin derinlemesine incelenmesinin kendisini esas meseleden uzaklaştırdığını, dolayısıyla *logosa* ve evrene dair akıl yürütenlerin tarafına yönelmemiz gerektiğini ifade eder. Aristoteles söz konusu pasajda şu ifadeleri verir:

Nitekim bugün de eskiden de insanlar felsefe yapmaya hayret ederek başlamışlardır. Başlangıçta el altındaki açmazları merak ederek sonra bu şekilde küçük küçük devam edip daha büyük açmazlara denk gelerek. (Söz gelişi Ay'a Güneş'e, yıldızlara ve evrenin oluşuna). Öte yandan açmaz düşen ve merak eden kendini cahil sanır. (Bu yüzden söylenceleri sevenler de bir bakıma filozoftur; nitekim söylence de hayretten çıkar); dolayısıyla eğer cehaletten kaçmak için felsefe yaptılarsa, açık ki sadece kavramak için bilgi sahibi olmanın peşine düşmüşlerdir, herhangi bir fayda uğruna değil (Aristoteles, 1996, 982b20).

A.P Bos bu ifade ile bağlantılı olarak şu üç soruyu sorar: 1- *Philomythos*- yani mit dostu diye kimleri tanımlarız? 2- *Muthos*'un karşılık bulduğu merak veya hayret tam olarak neye karşılık gelmektedir? 3- Mit dostu ve bilgelik dostu arasında nasıl bir ortaklık kurulabilir? (Bos, 1983, s. 10). Bos tarafından sorulan ve *muthos*tan *logosa* geçiş tanımını ifade etmek açısından önem arz eden bu üç soruya Aristoteles'in yaklaşımı ve tanımlamasından hareketle şu yanıtları verebiliriz: Hem felsefeye hem de kendi kültürüne duyduğu ilgiyi, merakı öykülere dayanarak açıklamaya heves eden kişilerdir. İkinci soruda aynı doğrultuda hem felsefi bilginin peşine düşmeye hevesli olan hem de kültürel geleneklerine bağlı kişilerin bu söylencelerden kopmadan evrene dair soruları yanıtlama duygusu *muthos*un karşılık bulduğu meraktır. Üçüncü soru da böylece yanıtlanmış olacaktır. Aynı merak temelinde kültürel getiriye bağlı olan şairler mit dostu olarak tanımlanırken bu bağlamdan ayrılarak sadece doğanın kendisinden yanıt aramaya çalışan kişiler gerçek bilge severler olarak filozoflar olacaklardır. Ancak Aristoteles bu sözü ile mitseverin de bir anlamda filozof olacağını yineler. Bu bakımdan Bos tarafından telaffuz edilen üçüncü sorunun yanıtını Aristoteles'in bilgelik merakının temelleri olarak ifade ettiği *aporia*'larda bulabileceğimiz aşikardır.

Logos'un temeli olarak Aporia

Aporia kelime anlamı bakımından ve genel olarak Antik Yunan felsefesinde kavramın veya söz konusu nesnenin kendisinden veya çelişkiden dolayı ortaya çıkan ve içinden çıkılması güç problem olarak tanımlanır. Aristoteles'e göre felsefe bu güçlükten, çatışan argümanlardan dolayı beliren güçlüklerden ve bu güçlüğü eşlik eden merak duygusundan doğar (Aristoteles, 1996, 982b10). Bununla birlikte, düşünce faaliyetinde ortaya çıkan ve aşılamaz çelişki olarak nitelendirilen çıkmazlardır. Belli bir kavram, bağımsız olarak ele alındığı zaman sorun veya

¹ Logos'un birden fazla karşılığı söz konusudur. Söz ve akıl bu anlamlardan sadece ikisidir. *Muthos*'tan *logos*'a geçiş ifadesini vurgulamak üzere ve bu geçişin radikal bir dönüşüm olduğu vurgusu üzerinden Thales öncesinde merak duygusunun ortaya çıkardığı evrene anlama çabasının da mevcudiyeti üzerinden bu dönemim sözsüz olduğu benzetmesi yapılır. Bu ayırım sadece geleneksel olandan kopuşu yeni ve rasyonel bir temele dayanarak evreni anlamayı vurgular (Berke, 2020, s. 137).

çıkmaza sebebiyet vermese ve hatta anlamlı olsa dahi, başka kavramlarla yan yana gelmesi sonucunda ortaya çıkan karmaşa durumuna verilen isim de bu kavramı karşılamaktadır. Yunanca karmaşa veya karışıklık durumu anlamlarına gelen terim, erken Platon diyaloglarında Sokratik metodun bir yolu olarak işaret edilen ve aynı zamanda herhangi bir çözüm önerilmeden problem üzerinden tartışma sürdürmeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Aristoteles'te ise Diyalektik'te *aporialar* ve onların çözümü için harcanan çabaya felsefi yöntemin en önemli kaynağı olarak işaret edilir. Aristoteles, felsefenin merak duygusuyla doğduğunu ifade ederken söz konusu bu duyguya eşlik eden şey olarak *aporia*, merak sebep olan güçlük veya merak duygusunun ortaya çıkmasına sebep olan çatışkı durumu olduğunu altını çizer (Aristoteles, 1996, 982b15). Aristoteles *aporia*'nın iki ayrı açıdan tanımlanabileceğini vurgular. Birincisi, *aporia* zihinsel bir bulanıklık, karmaşa ya da çıkmaz; ikinci olarak, bu karmaşanın sonucunda işaret edilen spesifik bir problem ya da çıkmazdır. Aristoteles bu süreci *Metafizik* yapıtında bilgisiz veya merak içinde olmayan insanı zincire vurulmuş insan olarak tanımlayarak ifade eder. Merak içinde olan insan zincirlerinden kurtulmuştur ve merak duygusunun temelinde bu duyguya eşlik eden *aporialar*, çıkmazlar veya güçlükler mevcuttur.

Çünkü bir sorunu çözmek isteyen kimsenin önce onu her yönüyle incelemesi yararlıdır. Bunun da nedeni düşüncenin daha sonra kendisine erişeceği kolaylığın daha önceki sorunların çözümünü gerektirmesidir ve hakkında herhangi bir şey bilinmeyen bir dü-ğümü çözmek mümkün değildir. Ancak düşüncemizin karşılaştığı güçlük nesnesinin bizzat kendisinde bir soruna işaret etmektedir. Çünkü bir sorunla karşılaşması bakımından ele alınan düşüncenin durumu, zincire vurulmuş bir adamın durumuna benzer: Onun da bu adam gibi ileri girmesi imkânsızdır. (Aristoteles, 1996, 995a25-30).

Bu bakımdan Aristoteles felsefi bir soruşturmaya girişmeden önce sorunların veya çıkmazların her yönüyle incelenmesi gerektiğini, sorunu çözmek için hangi yöne gidilmesi gerektiğinin öneminden söz eder (Aristoteles, 1996, 982b10). Sözü edilen süreç Aristoteles tarafından merak duygusuna eşlik eden *aporia*'ların belli bir hal alması veya çıkar bir yol (*diaporia*)'a ulaşması haline evrilerek devam eder. Böylelikle doğası gereği bilmek isteyen insanın merak duygusu ve bu duyguya eşlik eden *aporia*'lar ile başladığı bu süreç diyakletğin formunu almış olur. Çözüm ne olursa olsun felsefenin temeli olan problem ve problemi ortaya koyma işi oldukça çetrefilli bir iş olarak değerlendirilir (Aristoteles, 1996, 982b).

Metafizik Beta'nın ilk cümlesinde, daha önce de değinildiği üzere, Aristoteles, aranan ve araştırmanın temeli olan bilim olarak *Prote Philosophia*'yı (İlk Felsefe) işaret eder (Aristoteles, 1996, 1026a20). Aynı şekilde *Metafizik*'in yedinci kitabında da *prote philosophia* bütün bilimlerin en temeli olarak tanımlanır. İlk Felsefe bir teorik bilim olarak Fizik ve Matematik bilimlerin temelinde olan, onları aşan ve onların araştırma alanında daha değerli görülen bir bilim olarak analiz edilir. Bunun temel nedeni İlk Felsefe'nin alanına dahil olan araştırma nesnesinin daha evrensel olan, kendinde varlık olarak tanımlanmasıdır. Dolayısıyla bu bilimin yöntemi diğer bilimsel yöntemleri önceleyen ya da onlara yol gösteren yöntemler olmalıdır. İlk Felsefe'nin diğer bütün bilimleri ve dolayısıyla teorik bilimleri de aşan ve önceleyen yöntemlerinin belirlenmesi için bazı temel sorular sorulması gerekmektedir. Aristoteles'e göre bilimsel bir incelemenin yönteminin belirlenmesi bütün inceleme alanları için gereklidir ancak İlk Felsefe için sözünü ettiğimiz gerekçelerden dolayı daha büyük önem arz etmektedir. Metafiziksel bir incelemenin varacağı sonuç (*telos*) ancak o sonuca götürecek temel soruları sormaktan geçer (Aristoteles, 1996, 995a24). Bu sorular Aristoteles tarafında *aporia* olarak tanımlanır. *Aporia*'ların amacı araştırmasının nereye gideceğini bilmeyen araştırmacılara araştırmanın yöntemini belirlemede yardımcı olmaları ve araştırmasının daha sağlam yollar üzerinden ilerlemesini sağlamalarıdır.

*Aporia'*yı kabul eden ya da onu içeren bir düşüncenin karşısında iki yol açılmaktadır: Bunlardan ilki *aporia'*ya müdahale etmeme, onu devam ettirme yolu. İkincisi ise bu yoldan daha zor ve çetrefilli bir yol olarak *aporia'*dan hareketle yeni bir yol ortaya koyma ve bu yolda ilerleme. *Aporia'*nın ortaya çıkmasında etken olan düşünceden hareketle yeni bir sonuca ulaşmaya çalışmak ilk kabulden daha zor ve uzun bir süreci, rasyonel bir sistem üzerinden ilerlemeyi gerektirir. (Demir, 2019, s. 7). Aristoteles, *Metafizik* yapıtının *Beta* kitabında, bütün bir yapıt boyunca ele alacağı sorunları analiz eder ve yanıtlar bulmamız gerekecek sorunların ana hatlarını çizerek her birini tek bir bölüm içinde inceler. Belirli bir çıkmaz veya problem anlamında bir *aporia*, bir soru formatında ele alınır ancak önemli bir nokta belirtmek gerekir ki her soru bir *aporia* değildir.

Başka bir deyişle Aristoteles metafizik sorgulamadaki soruların *aporia* olarak nitelendirilmeyeceğini, *aporia*'ların ikilem halinde sorulan sorular olması gerektiği üzerinde durur (Politis, 2004, s. 70). Örneğin kaç tane töz vardır sorusu bir *aporia* olarak değerlendirilmez. Aristoteles araştırmasının konusu olacak tözün veya ilkelerin tek mi yoksa birden fazla mı olduğunu sorarak sorunu bir çıkmaz olarak görür ve her iki ihtimal üzerinden bir çözüm arayışına girer. Örneğin metafizik bir soru olarak *bu odada kaç sandalye var* sorusunu düşünelim. Bu soru *aporia* formunda değildir. Soru bir açmaza, *diaporias*'ya bizleri sevk etmek durumundadır. Bu sorunun *aporia* olabilmesi için, soruya verilecek olan cevabın rasyonel olarak bizi görünüşte zıt ve çelişkili yönlere çekmesi gerektiğini öne sürer (Politis, 2004, s. 70). O halde bu, iki yönü olan bir soru olmalıdır: Şu ya da bu olup olmadığı sorusu ya da bir tane sandalye mi yoksa birden fazla sandalye mi olup olmadığı sorusunda olduğu gibi. Sadece böylesi bir soru rasyonel bir çözüm bulabilmek için bizleri diyalektik bir sorguya teşvik edecektir. Bir *aporia*, mantıksal ve ikilemli yapısı, yani görünüşte karşıt ve çatışan iki tarafı olan ve her iki tarafta da geçerli sebepleri olan bir soru olması nedeniyle araştırmaya yön ve amaç sağlar. Öncelikle, problemin veya bir araya gelmesi çatışkı yaratan durumların analiz edilmesi elzemdir. Ardından bu probleme dair varolmuş kanılar gözden geçirilir ve nihayetinde çıkmazın önünü açan bir geçite, bir çözüme ulaşırlar (Aristoteles, 2005, 1145b).

Örneğin Hesiodos evrenin temeline dair söz konusu ifadesini verirken bunu bir *aporia* olarak kurgulamasına gerek kalmadan ortaya atmıştır.² Bu ifadenin bir *aporia* olarak ele alınması için öncelikle kendisinden önce söylenmiş, iddia edilmiş bir öğreti gerekmektedir. Ancak öte yandan, *khaos* zaten hali hazırda bütün doğa unsurlarının karşısında yer alması bakımından bu ifade biçimi evreni ilk kez *logosla* düzenleme veya anlama denemesi olarak görülebilir. Kısacası doğası gereği *aporia*'lar ikilemler veya çıkmazlar olarak tanımlandığından dolayı Hesiodos bu düşüncesini herhangi bir karşıtlığı vurgulamak açısından söylememiştir. Bu yüzden de her şeyden önce *khaos* vardı ifadesi tek başına bir *aporia* olarak ele alınmaz. Ancak bir *aporia* denemesi olarak kabul edilir. Bununla ifade edilmek istenen şudur: Sokrates öncesi filozofların evrenin ana maddesi nedir sorusunu sormaları, 'her şeyden önce *khaos* mu vardı yoksa başka bir şey mi?' sorusunu sormaları anlamına gelmektedir. Bu durumda *khaos* karşısına gelebilecek herhangi bir ifade veya öge, örneğin Thales'in aynı soru temelinde işaret ettiği *su*, yeni bir *aporia'*yı meydana getirir. Dolayısıyla Thales için elinde var olan, kendisinden önce söylenmiş bir iddiayı, yeniden şekillendirmek ve yeni ve çetrefilli bir yola yönelmesi açısından *muthostan logosla* yönelmiştir diyebiliriz. Mitolojik dizgenin temelinde var olan *aporia*, *khaos*'un karşısında var olan doğa unsurlarını sorma ve sorgulama, onların neliğini belirlemeye girişme, dolayısıyla bizlere evrensel bir yasa olarak *physis*'in konulması *logosun* ve yeni bir *aporia'*nın meydana gelmesi demektir.

² "Kaos'tu hepsinden önce var olan, sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak" (Hesiodos, 2016, s. 7) dizelerinde evrenin temelinde, her şeyden önce var olanın kaos olduğuna işaret edilmiştir. Bu savın *aporia* olmaması ama Aristoteles'in ifadesiyle bir *aporia* denemesi olmasının nedeni evrenin temelinde ne vardır sorusuna, merak duygusundan hareketle bir yanıt verme girişimi içermesidir.

Aristoteles'in mitoloji ve felsefe arasında kurmuş olduğu ortaklık, her iki etkinliğin doğaya yönelme ve ona dair sorgulama, soru sorma tepkiselliğinin *aporia* haline alınıp alınmaması üzerinden bir ayrımla değerlendirilebilir. Her ne kadar *muthos* ve *logos* arasında kurulan bağ Aristotelesçi ortaklık kurma çabası sonucunda güçlendirilmişse de sözüm ona mitsever ve felsefesever arasında, en azından sistematik bir ayırım olduğunu belirtmek yanlış olmasa gerek. Merak duygusunun felsefi sorgulamaya yönelmesindeki ilk adım *aporia*'ları belirleme ve sorgulamayı belli bir yöntem üzerinden sürdürmedir. Mitseverin evrene benzer hayret duygusu ile yönelmesi onu filozofça bir tavra büründürse dahi, *aporiasız* adımlar atması söz konusu naifliğin de sebebi olarak işaret edilebilir. Hesiodos'u Thales'ten ayıran da budur!

Sonuç yerine: Felsefeye Çağrı

Metafiziğin açılış cümlesinde Aristoteles bütün insanların doğal olarak veya doğaları gereği bilmeyi istediklerini, arzuladıklarını söyler (Aristoteles, 1996, 980a). Bu söylem Aristoteles tarafından nasıl biliyoruz sorusunun peşine düşmenin gerekliliği üzerinden yeni bir soruşturma ile devam eder. Bilmeye dair duyulan bu merakın temelinde özellikle duyumlara yönelik ilgi söz konusudur. *Muthos*'tan *logosa* geçiş tanımı üzerinden felsefe yapma çağrısını serimlediğimiz üzere, peşine düşülen bu merakı *muthos* temelli irdelemelerden bir farkı söz konusudur. Duyular aracılığıyla insanın evreni ve evrende olup biteni merak etmesinin özünde onu diğer canlılardan ayıran şey, onu diğer canlılardan ayıran doğal bir bilme arzusuna sahip olmasıdır.

Aristotelesçi öğretiyeye göre; var olan her şeyin belli bir doğası ve doğasına uygun belli bir ereği vardır. Bu bakımdan Aristoteles var olan her şeyin belli bir doğası ve ereği olduğu gibi insanın neliğini incelemek için de insan doğasının ve ereğinin yani insanın doğasına uygun amacının ne olduğunun analiz edilmesi gerektiğini söyler (Aristoteles, 2012, 194b30). Bir şeyin doğasını ve dolayısıyla kendi doğasına uygun ereğini incelemek için de o şeyin formuna bakılması gerekmektedir. Doğa bir amaç, bir ereksel nedendir, çünkü kendinden devinimi olan nesnelere bir amacı vardır, işte bu son nokta aynı zamanda ereksel nedendir (Aristoteles, 2012, 195b25). Doğal olan veya doğanın devinimi içinde olan her varlık içindeki kendi ereğini gerçekleştirmek zorundadır. Aynı durum insan ve insan doğası için de geçerlidir. İnsan doğası gereği bilmek isteyen bir varlık olarak kendi ereğini, aklını etkin bir şekilde kullanmasıyla gerçekleştirmiş olur. Söz konusu durum insanın felsefeye yönelmesi gerekliliği üzerinden *Protrephtikos*'ta şöyle verilir: Mutlu olmak isteyen bir kimsenin felsefe yapmak zorunda olduğuna aşağıdaki düşünce silsilesi ile ulaşabiliriz. Doğanın tamamında düzen egemen olduğu için doğa hiçbir şeyi rastlantıya bırakmaz, tersine her şeyi bir amaç doğrultusunda yapar. Rastlantısal olanı dışlayarak bütün insani sanatlardan daha yüksek bir ölçüde amacının gerçekleşmesini sağlar çünkü insani yetenek bildiğimiz gibi doğaya öykünmelidir (Aristoteles, 2003, s. 25).³

Aristoteles'in madde ve form öğretisi de göz önüne alındığında ve insan söz konusu olduğunda bedeni onun maddesine ve ruhu ise formuna karşılık gelir. O halde insan nedir sorusunun yanıtı ve insanın neliğini ortaya çıkarmak onun formuna, doğasına ya da ereksel nedenine karşılık gelmektedir. Ruh insanın formu olması bakımından, insan ruhunun ayırt edici özelliği onun aklını kullanması, haz yaşamının insan doğasına uymaması sebebiyle mümkün kılamadığı iyi yaşamı (*eudaimonia*) ancak rasyonel varlık olması bakımından *theoria* yaşamı ile gerçekleştirir. Sadece *theoria* yaşamı insanın düşünme ve rasyonel varlık olma

³ Doğada değişen, devinen her bir varolan kendi ereğine uygun bir eyleme biçimine sahiptir. Örneğin bir kiraz ağacının *energeia*'sı, tamamlanmış olması veya formunun etkinliğini yerine getirmesi, kiraz meyvesi vermektir. Bu durumla bağlantılı olarak Aristoteles *Protrephtikos*'ta şu bağlantıda bulunur: Eğer bir şey doğaya uygun görevini en güzel şekilde yerine getirirse (hem de takriben değil kendisi bakımından) o zaman bu edimin iyi olduğunu söylemek doğru olur. Bir kimseyi bu edimi gerçekleştirmeye muktedir kılan yetkinliğe, onun en yüksek ve asıl yetkinliği denir." (Aristoteles, 2003, s. 36). Söz konusu analogi *Metafizik*'in giriş cümlesi ile, bütün insanların doğası gereği bilmek istemesi durumu ile de bağlantılıdır.

etkinliğini gerçekleştirebildiği yani kendi ereğine uygun yaşam sürebildiği hayata karşılık gelir. Bu bakımdan Aristoteles'e göre *eudaimonia* gelip geçici bir duygu durumu değil ancak ömür boyu süren ve kendi amacını kendi içerisinde taşıyan yaşam olarak *theoria* yaşamı ile mümkündür (Aristoteles, 2005, 1102).

Dolayısıyla *muthos*tan *logosa* geçişin Aristotelesçi bakış açısı ile yorumlanması *theoria* yaşamı, felsefi ya da entelektüel bir yaşam biçimi üzerinden de tanımlanır. Felsefe söz konusu tanımlama itibariyle insanın doğasına en uygun yaşama biçiminin karşılığını verecek olan etkinliktir. *Protrephtikos*'ta şöyle yazar: Felsefi kavrayış daha çok (ki bunu kuşkusuz herkes onaylayacaktır) insanın kendi ciddi çabasının ve bizi peşine düştüğümüz için felsefe yapmaya muktedir kılan şeyleri aramanın semeresidir. Bu yüzden bahanelere başvurmadan felsefe yapmak zorundayız (Aristoteles, 2003, s. 21). Sadece ruhumuza uygun bir erdem olması *theoria* yaşamını gerekli kılmamaktadır aynı zamanda sosyal ve politik bir varlık olmamız da felsefeyi bizler için elzem ve gerekli kılmaktadır. Devlet işlerini doğru takip etmek ve özel yaşamımıza yararlı bir biçim vermek istiyorsak birer filozof olmak zorundayız (Aristoteles, 2003, s. 21).

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (Ahmet Arslan, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar .
- Aristoteles. (2003). *Protrephtikos (Felsefi Düşünmeye Çağrı) ve Evren Üstüne*. (Oğuz Özügül, Çev.) İstanbul : Pencere Yayınları.
- Aristoteles. (2005). *Nikomakhos'a Etik*. (Saffet Babür, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayınevi.
- Aristoteles. (2012). *Fizik*. (Saffet Babür, Çev.) İstanbul : Yapı Kredi Yayınları .
- Berke, Z. (2020). İki Ayrı Perspektiften Mitos-Logos İlişkisi. *Kayı*, 19(1), 135-151.
- Bos, A. (1983). Aristotle on Myth and Philosophy. *Philosophia Reformata*, 48(1), 1-18.
- Demir, B. (2019). *Olanak Kavramı Üzerine Bir Tartışma: Aristoteles ve Martin Heidegger*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi .
- Erkızan, H., & Çüçen , K. (2013). *Felsefe Tarihi 1: Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Hesiodos (2016). *Theogonia- İşler ve Günler*. (Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jaeger, W. (2011). *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*. (Güneş Ayas, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Özgöçer, M. B. (2019). Felsefenin Doğuşuna İçkin Bir Unsur Olarak Muthos. *Kilikya Felsefe Dergisi*(1), 15-26.
- Politis, V. (2004). *Routledge Philosophy Guidebook to Aristotle and Metaphysics*. London: Routledge.
- Villiermea, S. (2001). *The Revelotiuion of Thought: From Mythology to Hellenistic Science*. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/58907937.pdf>

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.